

Interferența creației tradiționale cu literatura scrisă din Basarabia

Mariana Cocieru¹

Rezumat. Literatura română în momentele de criză artistică și-a găsit mereu expresie și refugiu în valorile general-umane ale poporului, reprezentate de elementele patrimoniului cultural imaterial. Valorificarea maximă a constituenților etnofolclorice în operele scriitorilor români a reușit să evidențieze ancestralitatea și trăsăturile definitorii ale spiritualității existențiale de tip rural. Drept argumente servesc aprecierile referitoare la speciile folclorice enunțate în operele lui M. Eminescu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, A. Russo, B. Petriceicu-Hasdeu etc. În demersul respectiv vom trasa câteva argumente concludente necesare pentru investigarea interesului sporit al individualităților creatoare pentru valorile culturii tradiționale, ca punct de rezistență în fața intemperiilor istorice create de regimul sovietic. De asemenea, vom încerca să observăm modalitățile de funcționare a elementelor folclorice în interiorul literaturii scrise, utilizate, preponderent, în vederea conturării unor reprezentări lirice și epice a mediilor țărănești în care se păstrează esența morală și spirituală a neamului, fenomen considerat de critica literară drept unul catalizator pentru o literatură intrată în impas.

Cuvinte cheie: folclor, literatură scrisă, intertextualitate, constituenți etnofolclorice, interferențe folclorico-literare.

The interference of traditional creation with written literature from Bessarabia. Romanian literature in times of artistic crisis has always found expression and refuge in the general human values of the people, represented by the elements of intangible cultural heritage. The maximum capitalization of the ethnofolkloric constituents in the works of the Romanian writers managed to highlight the ancestry and the defining features of the existential rural spirituality. The assessments regarding the folkloric species, enunciated in the works of M. Eminescu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, A. Russo, B. Petriceicu-Hasdeu, etc., serve as arguments. In this approach, we will draw some conclusive arguments necessary to investigate the increased interest of creative individuals in the values of traditional culture, as a point of resistance to the historical turmoil brought about by the Soviet regime. Also, we will try to observe ways of functioning of the folkloric elements inside the written literature, used, mainly, to outline some lyrical and epic representations of the peasant environments in which the moral and spiritual essence of the nation is preserved, a phenomenon considered by literary criticism as a catalyst for a stagnant literature.

Keywords: folklore, written literature, intertextuality, ethnofolkloric constituents, folkloric-literary interferences.

¹ Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău, Republica Moldova; mcocieru@mail.ru

.....

Literatura anilor 1960-1980 reprezintă în esență momentul de reabilitare a cursului firesc de dezvoltare a procesului artistic din Basarabia. Izolat de contextul literar românesc și în acest mod lipsit și de orientările literare europene, fenomenul artistic dintre Prut și Nistru, intrat în impas din cauza condițiilor politico-istorice totalitariste, inițiază restabilirea matricei stilistice, revenind, în primul rând, la folclor și la tradiția literară clasică. Primele realizări creative au fost evaluate de critica literară contemporană ca fiind rudimentare, simpliste și dăunătoare pentru imaginea literară de atunci. Prin urmare, reconsiderarea evoluției și a valorilor beletristicii a plasat peisajul artistic al anilor 1960-1980, pe de o parte, „în contextul totalitarismului, al izolării de matricea firească a literaturii române, al anihilării memoriei, tendința de reconstruire a eului identitar traducându-se la nivelul imaginarului liric printr-un procedeu al interiorizării” (Bantoș 2010, p. 11), iar, pe de altă parte, a supus unei noi viziuni redresante manifestarea modernismului, pornind, nemijlocit, de la noile canoane estetice ale poeziei contemporane care facilitează procesul de identificare și analiză a operelor artistice care se eschivau de la ideologicul comunist. În acest fel, modernismul literaturii din Basarabia (anii 1960-1980) prezintă similitudini cu cel european promovat la începutul sec. al XX-lea de T. S. Eliot și care viza o modernitate scăldată în valorile trecutului: „Tradiția [...] presupune, în primul rând, un simț al istoriei [...]; iar simțul istoriei presupune perceperea trecutului nu numai ca trecut, dar și ca prezent; simțul istoriei te obligă să scrii având nu numai generația ta în sânge, dar și sentimentul că întreaga literatură europeană de la Homer și, în cuprinsul ei, întreaga literatură a țării tale au o existență simultană și alcătuiesc o ordine simultană. Acest simț al istoriei – care este simțul atemporalului și al temporalului totodată și, de asemenea, al temporalului și al atemporalului în unitatea lor – este ceea ce îl face pe un scriitor să fie legat de tradiție. Și ceea ce face, totodată, ca scriitorul să fie pe deplin conștient de locul lui în timp, de propria lui contemporaneitate” (Eliot 2013, p. 35). Iată de ce, revenirea la tradiție, la sursele și experiența spirituală, motivează, în cea mai mare parte, tendința literaturii sau a artei spre universal, spre generalitate și totodată „alternativa la uitare și scufundarea într-un prezent perpetuu” (Stanomir 2013). Fenomenul respectiv îi va determina pe exegeții contemporani (M. Cimpoi, N. Bilețchi, A. Bantoș, E. Botezatu, T. Butnaru, A. Ghilaș etc.) să reinterpreteze peisajul literar din Basarabia, în contextul deschiderii spre universalism, din perspectiva recuperării zonelor ce țin de sacralitate, a folclorului (ca fenomen viu, peren) și a literaturii clasice. Ajungând la concluzia că procesului literar pruto-nistean postbelic îi este specifică spre sfârșitul anilor 1950 tendința de reabilitare a esteticului și a eticului, se pune accentul pe *lirism*, ca ipostază preponderent acaparantă, realizată prin „interiorizarea viziunii” și prin

necesitatea de redobândire „a mijloacelor artistice de care, din cauza ideologizării, literatura se lipsise o vreme” (Bantoș 2010, p. 37).

În evoluția literaturii române au mai fost consemnate perioade de stagnare și impas, iar atunci când lipsea o tradiție literară a fost relevat fenomenul preluării modelului din folclor. Fenomenul respectiv, aflat în centrul investigațiilor lui Constantin Ciopraga în studiul *Personalitatea literaturii române*, este fructificat prin extinderea terminologică *caracterul clasicizant al folclorului*: „În esență, folclorul a generat la români un stil cu un pronunțat caracter de clasicitate, verificându-se astfel opinia lui Lessing (din *Laocoon*) că popoarele, în fazele culturii tinere, urmează spontan principiile frumosului clasic” (Ciopraga 2011, p. 18), deoarece viziunea clasicismului antic și viziunea folclorică au aceeași rădăcină (Papadima 1968, p. 181). La stilul clasic al literaturii populare s-a referit și Dumitru Caracostea în studiul *Clasicismul stilisticeii poporane*, dezvăluind în patrimoniul cultural imaterial formule deja cristalizate artistic care în „clasicismul de pretutindeni, au devenit tipare de universalizare” (Caracostea 1944, p. 423).

Revenirea ciclică la modalitățile arhetipale de creație și inspirație reface mitul „eternei întoarceri” sau mitul „Vârstei de aur”, care reprezintă, în fond, prin nostalgia „primordialului” și întoarcerii la origini, rezistența în fața istoriei și a atacurilor violente din partea ideologiilor presupuse a fi revoluționare ce intenționau să construiască „o cultură cu adevărat populară” și care mizau, de fapt, să impună „o cultură socialistă în conținut și națională în formă”. Prin urmare, orientările sau căutările scriitorilor de a revigora, resuscita mediul literar, sufocat de dogmele metodei de creație a realismului socialist, trebuiau să pornească de la niște modele fundamentale consolidate. „Alături de folclor, literatura clasică a constituit acel reper indicator, de care apropiindu-se și cu care identificându-se spiritual ori, dimpotrivă, îndepărtându-se și înstrăinându-se, procesul literar din deceniile următoare a marcat salturi calitative, realizări valorice importante sau a bătut pasul pe loc în lăncezeală și rătăcire estetică” (Țurcanu 1996, p. 233).

În perioada postbelică, în procesul de revitalizare a fenomenului literar românesc, în momentul unei anume destinderi/liberalizări a sistemului socialist, se observă o antrenare catalizatoare continuă a creației populare și a mitologiei autohtone, cu atât mai mult că apariția și evoluția literaturii scrise au fost puse întotdeauna pe seama prezenței substratului folcloric. Perioada contemporană, în pofida tuturor anacronismelor și sincronismelor identificate de critica literară, a devenit etapa catalitică de transfigurare estetică a valorilor, miturilor, simbolurilor și motivelor patrimoniului cultural intangibil, în acest fel susținând și latura de modernizare prin reintegrarea tradiției în cotidian.

Descoperirea folclorului ca model de inspirație pentru *literatura de autor* a generat și apariția unor accepții teoretice de definire a fuziunii/interferenței creației

populare cu opera cultă. Sintetizând toate încercările de taxonomizare ale criticii și teoriei literare, am reușit să identificăm o serie de *modalități de intertextualizare a folclorului*: citare, împrumut, copiere, imitație, stilizare, asimilare organică, prelucrare, preluare, absorbție, modificare, analogie, personanță, simul folcloric, mutație funcțional-estetică, mutație ontologică, transfigurare estetică, utilizare a folclorului ca paradigmă pentru dezvoltarea literaturii de autor, valorificare, transformare, receptare, restilizare, recreare, nuanțare, mimare, decorativitate, detașare de modele și creare pe cont propriu în spiritul lor etc.

În reliefaarea impactului produs de către constituentele etnofolclorice asupra prozei literare se cere adoptarea unei viziuni duble de interpretare, urmărind sincron și diacronic raportarea unor scriitori la anumiți predecesori, prin evidențierea unor modele deja consemnate de critica literară, dar și a mutațiilor survenite în noul context artistic. Viziunea cercetării este una interdisciplinară, deoarece, investigarea unui fapt de cultură populară, text folcloric, ne obligă să recurgem la sprijinul mai multor discipline: folcloristică, etnologie, antropologie culturală, mitologie, istoria religiei, teoria literaturii etc.

Atât modelele consolidate, cât și noile mutații estetice au demonstrat că folclorul întotdeauna „nutrește, fecundează, este punct de pornire, izvor artistic, fond autohton, model de artă, înrăurire, tradiție și izvor de înviere, modernizează creația literară prin forța spirituală interioară a poporului” (Popa Caracaleanu 2001, p. 32), iar spațiul de sorginte folclorică al satului românesc devine prolific în conturarea unor reprezentări lirice și epice ale mediilor țărănești în care se află conservată esența morală și spirituală a neamului.

Începând cu anii 1960, procesul literar cunoaște o mutație esențială în încercarea de a revigora și moderniza *lirismul românesc*. Căutările sunt puse pe seama reabilitării tradiției clasice interbelice de valorificare estetică cultă a folclorului. În acest sens, criticul Andrei Țurcanu va sublinia tendința scriitorilor de a depăși concepția vulgarizatoare a folclorului și a caracterului popular: „De la mimarea superficială a unor ritmuri și versificări folclorice accentul s-a deplasat spre profunzimile unei mitopoezii populare, spre sugestia muzicală a unor ritmuri fundamentale și a unor imagini esențiale. E de constatat și efervescența unor forme literare insolite pentru un spațiu literar rigid și anchilozat, a unor structuri și modalități artistice necunoscute în cadrul limitat al metodei de creație totalitariste (proza lirică, balada și baladescul, romanța, monologul interior, viziunea antropomorfică etc.)” (Țurcanu 1996, p. 246).

Scopul esențial al demersului constă în identificarea și cercetarea funcționalității constituentelor etnofolclorice intertextualizate în structura prozei scriitorilor români din Basarabia în perioada anilor 1960-1980 și evaluarea nivelurilor de asimilare, sublimare, transfigurare estetică a motivelor, simbolurilor și imaginilor

mitico-folclorice din creația populară în operele artistice ale prozatorilor: G. Meniuc, I. C. Ciobanu, V. Beșleagă, V. Vasilache, I. Druță, D. Matcovschi, V. Ioviță, S. Vangheli etc.

Prin urmare, investigarea inițiată a mizat să răspundă la următoarele obiective: a) reconsiderarea valorică a fenomenului relaționării folclorului cu literatura cultă; b) identificarea formelor interferenței creației populare cu literatura română cultă; c) ilustrarea specificului conceptual al constituentelor etnofolclorice, sintetizând studiile ce abordează acest subiect; d) prezentarea repertoriului variat al constituentelor etnofolclorice operat în studiile moderne; e) interpretarea și examinarea corectă a fenomenului de *folclorism*, stabilind dimensiunile autentice ale procesului analizat; f) determinarea și sistematizarea avantajelor transfigurării elementelor etnofolclorice în proza din Basarabia, luând în vizor atât contextul literar, dar și socio-cultural, politic al perioadei investigate; g) evaluarea fenomenului asimilării organice a constituentelor etnofolclorice în proza scriitorilor din Basarabia (anii 1960-1980); h) interpretarea rolului intertextualizării folclorului în literatura română din Basarabia cu referință la perioada investigată; i) identificarea și examinarea funcționalității motivelor, simbolurilor, imaginilor folclorice în textele narative analizate; j) decodificarea mesajului recontextualizant al elementelor etnofolclorice transfigurate prin raportarea la tradiția populară; k) evidențierea unor particularități individualizante, stileme literare în valorificarea elementelor folclorice în proză.

Esențială pentru demersul inițiat este reliefaarea conceptelor de componente etnofolclorice, prin precizarea statutului lor teoretic în cadrul evoluției actuale a studiilor de folcloristică și etnologie, bazate exclusiv pe redimensionarea influențelor dintre patrimoniul cultural imaterial și literatura scrisă, pe reconsiderarea fenomenului de *folclorism literar*. Actualitatea temei este demonstrată de caracterul ei interdisciplinar (folclor-literatură), prin relaționarea folclorului cu procesul literar, aparținând atât științei care studiază cultura populară, cât și teoriei literaturii, ceea ce a solicitat o revizuire exigentă în vederea stabilirii unor noi direcții de investigare. În corespundere cu orientările actuale ale cercetării faptelor de folclor, prezenta lucrare tinde să contribuie la reconsiderarea mai multor aspecte ale subiectului luat în discuție. Prin urmare, s-a ținut cont de reconstituirea diacronică a percepției constituentelor de folclor și a evoluției conexiunii dintre creația populară colectivă și cea individuală scrisă, prin reliefaarea mecanismelor de recontextualizare a componentelor tezaurului imaterial în substanța operelor literare a prozatorilor români din Basarabia.

Aplicarea viziunii folcloristice asupra identificării și interpretării imaginilor, motivelor, simbolurilor, mitemelor, structurilor prozodice, secvențelor lirice, convențiilor narative etc., intertextualizate în operele literare ale scriitorilor

prin raportarea la manifestarea acestora în mentalitatea populară constituie o perspectivă nouă adoptată cu referire la investigarea prozei din Basarabia, studiată preponderent sub aspect literar.

Canalizarea acestui demers pe viziunea de cercetare folcloristică permite identificarea modalităților folclorice de creație, a componentelor de substanță ale creației populare asimilate în mod plastic. Prin urmare, sunt relevate mecanismele de transfigurare a elementelor folclorice în operele literare, în funcție de orientările literare ale prozatorilor.

Valorificarea constituentelor etnofolclorice și mitopoetice în proza din Basarabia demonstrează fenomenul mutațional al imaginilor statice în cele dinamice, consolidate ca principiu de gândire artistică și procedeu de creare a imaginii plastice *naționale* a lumii.

Evidențiind latura subversivă a unor opere artistice, stabilim importanța recontextualizării constituentelor etnofolclorice în creația artistică a scriitorilor ca fenomen general tipologic de rezistență în fața vitregiilor istorico-literare. Pentru basarabeni, folclorul a fost, probabil, unicul limbaj care exprima subtil, subliminal, sufletul, atunci când era supusă cenzurii chiar și creația populară. Crezul național s-a manifestat prin diverse forme și mijloace, menținând vie conștiința românească pe segmentul unității și integrității culturii, al tezaurului spiritual al moldovenilor de la est de Prut cu întreaga națiune română: limbă, istorie, tradiție, obiceiuri și durând opere care să reprezinte o expresie autentică a vieții poporului, în ciuda procesului de deznaționalizare partinică, de formare a unei noi, false, națiuni, cea „sovietică moldovenească”, diferită de cea românească.

Studierea sub aspect sincretic și analitic a unui număr considerabil de componente etnofolclorice valorificate literar, argumentează interesului sporit al individualităților creatoare pentru valorile memoriei populare, percepute ca mecanism generator și alternativă importantă în dezvoltarea culturii naționale în condiții de criză identitară.

Investigarea elementelor etnofolclorice în proza contemporană face posibilă nu doar constatarea unui produs estetic al aspectului folclorico-etnografic obiectiv sau al transfigurării conștiinței a componentelor respective din câmpul semantic al patrimoniului cultural imaterial, dar și perceperea acestora ca pe un fundament catalizator funcțional (generator de forme și emițător de semnificații), un sistem creativ universal, o posibilitate conceptuală de percepere a lumii, o capacitate spirituală și estetică continuă și un mijloc de constituire a imaginii poetice.

Prin urmare, reevaluarea istorico-teoretică a modalităților de preluare, recontextualizare, asimilare organică și transfigurare estetică a componentelor etnofolclorice în proza scriitorilor români din Basarabia (1960-1980) contribuie la formularea unei originale perspective etnofolclorice de abordare a interferențelor

folclorico-literare având ca efect reconceptualizarea noțiunilor fundamentale de *folclorism* și *constituente etnofolclorice* în vederea reinterpretării și aprecierii valorice obiective a prozei din perioada indicată.

Bibliografie

- Bantoș 2010:** Ana Bantoș, *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, Chișinău, Tipografia Serbia, 2010, 345 p.
- Caracostea 1944:** Dumitru Caracostea, *Critice literare*, Vol. II, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944, 466 p.
- Ciopraga 2011:** Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Iași, Princeps Edit, 2011, 418 p.
- Eliot 2013:** T. S. Eliot, *Eseuri alese: critica literară*, Traduceri de Petru Creția și Virgil Stanciu, Prefață de Ștefan Stoescu, București, Humanitas Fiction, 2013, 473 p.
- Papadima 1968:** Ovidiu Papadima, *Literatura populară română: Din istoria și poetica ei*, București, EPL, 1968, 726 p.
- Popa Caracaleanu 2001:** Camelia Popa Caracaleanu, *Transfigurarea fondului folcloric în nuvelele lui Gala Galaction*, Alexandria, Tipoalex, 2001, 254 p.
- Stanomir 2013:** Ioan Stanomir, *Focul tradiției*, în: LaPunkt, 11 august 2013, <https://www.lapunkt.ro/2013/08/focul-traditiei/> (vizitat la 18.06.2020).
- Țurcanu 1996:** Andrei Țurcanu, *Bunul simț: Eseuri*, Chișinău, Cartier, 1996, 256 p.